

Joululehti Tervakset 2023

Sukuseura Tervo-Tervonen ry:n jäsenlehti ✨ hinta 10 €

Sukukokous Salossa

Teksti ja kuvat: Timo ja Kirsti Tervo

Seuramme sukukokous pidettiin lauantaina 5.8.2023 Salossa Lehmirannan lomakeskuksessa. Vuosikokousta edeltävässä juhlassa FM **Vesa Hänninen** piti esitelmän Salon seudun historian erityispiirteistä. Referaatti esitelmästä on sivulla 5. Vesa Hänninen myös säesti juhlan lopuksi laulettuja yhteislauluja.

Vuosikokouksen puheenjohtajana toimi seuran puheenjohtaja **Timo Tervo** ja sihteerinä seuran sihteeri **Marjatta Mankinen**. Sukukokouksen järjestelyistä vastasi **Marjo Tervonen-Saari**. Ryhmäkuva sukukokoukseen osallistuneista löytyy takakannesta (s. 28).

Ennen kokousta osallistujilla oli mahdollisuus ostaa sukuseuran tuotteita ja seuran hyväksi myytäviä arpoja. ▲

Suomen ja seuran lippu.

Vesa Hänninen esitelmöimässä.

FM Vesa Hännisen esitelmää kuuntelemassa. ▲

Marjo Tervonen-Saari ja Timo Tervo.

Sihteeri Marjatta Mankinen.

Kokouksen jälkeen nautittiin seuran tarjoamat lähtökahvit (kuvat alla).

Tässä numerossa

Sukukokous Salossa	2
Hyvä sukuseuran jäsen	3
Sukuseuran hallitus ja toimihenkilöt	4
Perhepalsta	4
Salon seudun historian erityispiirteistä Esitelmä Salon sukukokouksessa	5
Hilma Tervon juuret Sotkamon Ti- pasojalla – elämä nilsiäläisessä körtti- perheessä	6
Seuraava sukukokous Paltamossa	8
Postin kulku Raappananmäkeen 1930-luvulla	9
Vuonnisen Tervo- ja Tervonen-suvusta ·	10
Vallien sisällä – vallien ulkopuolella Timo Tervosen aikalauskertomuksia pakolaisleiriltä	14
Boheemi taiteilija Elsa Tervo muistetaan Nokialla	16
Terveisiä toimituksesta	24
Sukuseuran myyntituotteet	25
Kainuun vihreä helmi	26
Ryhmäkuva Salon sukukokoukseen osallistuneista	28

Tervakset

joululehti 2023

Sukuseura Tervo-Tervonen ry
perustettu v. 1984 Paltamossa

<http://tervotervonen.sukuseura.fi>

[https://fi-fi.facebook.com/
sukuseuratervotervonen/](https://fi-fi.facebook.com/sukuseuratervotervonen/)

Toimituskunta
Kirsti ja Timo Tervo

Painopaikka
Paltamon Kirjapaino, Paltamo

Ilmoitushinnat

koko sivu 80 €, ½ sivua 40 €
ja ¼ sivua 20 €

Etukannen kuva
Talvinen täysikuu
Kajaanin Kylmällä 2019.
Ari Tervo Kajaani

Hyvä sukuseuran jäsen!

Tänä vuonna sukukokouksemme pidettiin Lehmirannan lomakeskuksessa Salossa, historiallisessa ja kauniissa maisemassa. Kuvia sukukokoustahtumasta löytyy sivuilta 2 ja 28.

Vuosikokouksessa oli tällä kertaa vain sääntömääräisiä asioita. Seuran hallituksen kokoonpano pysyi entisellään, mutta jäsenmaksuihimme sukukokous teki korotuksen. Vuosijäsenen jäsenmaksu on ensi vuoden alusta 25 euroa. Myös kannatusjäsenten jäsenmaksut nousivat, ja ne ovat nyt 50 (henkilöt) ja 500 (yhteisöt) euroa.

Vuoden 2024 sukukokouksemme, joka on myös seuran 40-vuotisjuhla, pidetään Paltamossa 3. - 4.8.2024 Kainuun Opistolla. Kokouksen ohjelma ilmoitetaan jäsenkirjeessämme viimeistään neljä viikkoa ennen kokousta ja nettisivuillamme heti, kun se on mahdollista.

Tervaksien paperiversio on edelleen maksullinen seuran tiukan taloustilanteen vuoksi. Lehden paperiversio lähetetään vain lehden etukäteen maksaneille jäsenille. Nettisivuiltamme lehteä voi edelleen lukea tai sen voi kopioida vapaasti ilman maksua.

Paperilehtiä on saatavissa vielä muutamia kappaleita sihteeriltämme. Loput lehdet tulevat myyntiin Paltamon sukukokouksessa.

Tästä lehdestä tuli sattumalta melkein pakolaisnumero, kun lehteen saatiin pari Suomen itsenäistymisvaiheen pakolaisaalloista kertovaa juttua. Viime vuosisadan alkupuolella pakolaiset tulivat itärajamme takaa, ja heillä oli paljon samanlaisia kokemuksia kuin viime aikoina Suomeen tulleilla pakolaisilla. Lisäksi tässä numerossa jatkuvat Hannu Tervon mielenkiintoiset kertomukset Tampereen seudun Tervoista. Tällä kertaa on vuorossa Elsa Tervon elämäntarina.

Antoisia lukuhetkiä tämänvuotisen lehtemme parissa!

Toivotan kaikille

Hyvää joulua

ja onnellista uutta vuotta 2024

Timo Tervo
sukuseuran esimies

Sukuseuran hallitus

Tervo Timo, esimies
Rastaantie 44, 70340 Kuopio
p. 040 828 3652
puheenjohtaja(at)tervo-tervonen.fi

Tervo Osmo, varaesimies
Viisarimäentie 221, 41660 Toivakka
p. 040 090 1625
osmo.tervo48(at)gmail.com

Mankinen Marjatta, sihteeri
Intiönpolku 4 as 6, 90130 Oulu
p. 040 865 2500
sihteeri(at)tervo-tervonen.fi

Hakkarainen Annikki
Niemitie 10, 88600 Sotkamo
p. 050 401 8731
uutiset(at)tervo-tervonen.fi

Leinonen Kaarina
Tupakuja 4 C 28, 04400 Järvenpää
p. 040 706 8820
kaarina2511(at)gmail.com

Tervo Juha
Kumpukiventie 1, 90240 Oulu
p. 044 240 2802
tervojuhae(at)gmail.com tai
tuotetilaukset(at)tervo-tervonen.fi

Tervonen Hannu
Pehkuntie 50, 73320 Nilsia
p. 044 5506899
hannu.tervonen(at)gmail.com

Tervonen-Saari Marjo
Impivaarantie 2 A 5, 08700 Lohja
p. 040 526 9894
mt-s76(at)hotmail.com

Toimihenkilöt

Tervo Kirsti
Tervakset-lehden toimittaja
Rastaantie 44, 70340 Kuopio
p. 040 536 0024
kirsti.tervo(at)gmail.com

Tervo Osmo
Rahastonhoitaja
Viisarimäentie 221, 41660 Toivakka
p. 040 090 1625
osmo.tervo48(at)gmail.com

Hakkarainen Annikki
Nettisivujen päivitys
Niemitie 10, 88600 Sotkamo
p. 050 401 8731
uutiset(at)tervo-tervonen.fi

Perhepalsta

Onnittelemme pyöreitä vuosia täyttäneitä*

80 vuotta

Anja Tervo, Kuopio
Ulla Palosaari, Temmes
Lauri Tervonen, Kajaani
Anja Partanen, Koppeloharju
Mirja Kukka, Kemi
Anna-Liisa Hiivala-Jakku, Helsinki

Ikäjäsennyden 75 vuotta saavuttaneet*

Ritva Oikarinen, Hyrynsalmi
Timo Tervo, Kuopio
Marja-Leena Timonen, Oulu
Marjatta Mankinen, Oulu
Terttu Tervo, Joensuu
Osmo Tervo, Toivakka
Olavi Tervo, USA, Marietta
Marja-Leena Hast, Ruotsi, Trolhättan
Anja Toivanen, Kajaani
Kirsti Tervo, Kuopio

* tilanne lehden painoon mennessä

Poisnukkuneet**

Riitta Tervo, Mäntsälä, jäsen 473
Reijo Norio, Espoo, jäsen 250

**julkaisulupa omaisilta

Uudet varsinaiset jäsenet

Lotta Saari, Lohja, jäsen 461 (aiemmin nuorisojäsen)
Henri Tervonen, Oulu, jäsen 559
Stina Lindroos, Helsinki, jäsen 560
Tuomas Tervonen, Lohja, jäsen 561
Shielou Tervonen, Lohja, jäsen 562

Lakkiaiset ja kihlajaiset

Sara Nykänen sai valkolakin 3.6.23. Sara ja kuvassa mukana oleva Johannes Ojala kihloutuivat toukokuussa 2023.

Kuvan lähetti Tarja Tervo-Heikkinen, Saran isoäiti.

Salon seudun historian erityispiirteistä

Esitelmä Salon sukukokouksessa

Teksti: Kirsti Tervo; kuva: Timo Tervo

Sukumme kokoontui 5.8.2023 ensimmäistä kertaa Varsinais-Suomessa. Lohjalainen hallituksen jäsen **Marjo Tervonen-Saari** oli varannut oivallisen kokouspaikan Lehmirannan lomakeskuksesta Lehmijärven rannalta. Aika suuri osa suvun jäsenistä on hakeutunut Etelä-Suomeen, ja tällä kertaa pitkämatkalaiset tulivatkin pohjoisesta etelään. Monille meistä tuo maakuntalaulujen ”täällä Suomen synnyinmuistot, täällä työn ja tiedon puistot virttä vapauden soi” -alue on jäänyt kaukaiseksi.

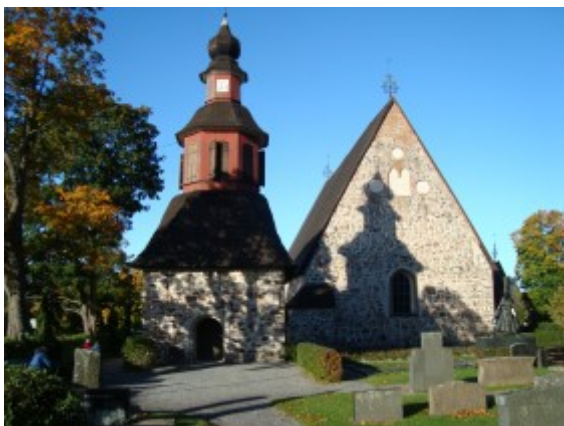
Salon seudun historian erityispiirteistä esitelmöi filosofian maisteri, historianopettaja **Vesa Hänninen**. Hänen luentonsa pääkohtia referoin seuraavaksi tutkittavaksi niillekin, jotka eivät olleet paikalla tätä tarkaan paikallishistorian tutkijaa ja tuntijaa kuulemassa.

Vesa Hänninen.

Halikonjoen suualueen, Salon seudun asumisen merkkejä löytyy kivikauden vaelluskaudesta pronssikauteen (5100 eKr.). Vaelluskauden jälkeen ovat merkkejä jättäneet paikalleen asuttaneet perheet. Heidän hautansa olivat korkeilla mäillä, ja vainajat edelleen polttohaudattiin. Tätä kautta kesti kristinuskon tuloon asti eli n. v. 800—1100 myöhäisrautakauteen.

Keskiajalla (1200) syntyivät kristilliset seurakunnat. Alueella on merkittäviä kirkkoja: Halikon kirkko n. 1460—80, alueen hieno Perniön kirkko 1400-luvulta, Uskelan kirkko, jonka rakentamises-

Perniön kirkko (Perniön Pyhän Laurin kirkko).

Kuva: <https://www.salonseurakunta.fi/kirkot-ja-tilat/kirkot-ja-kappelit/pernion-pyhan-laurin-kirkko>

sa on käytetty samalla paikalla olleen Uskela-Salon Pyhän Annan kappelin kiviä (rakennettu n. 1440) sekä Perttelin kirkko (tehty 1400-luvun puolivälissä).

Sakari Topeliuksen Maamme-kirjassa on kappale otsikolla ”Maanvieremä Uskelassa”, jossa kerrotaan useasta nykyisen Salon, silloisen Uskelan alueella 1700– ja 1800-luvulla sattuneesta maanvyörymästä. Yhdessä näistä ”maan halkeamisista” Uskelan Isokylän emäkirkko vyöryi 24. joulukuuta 1825 Uskelanjokeen. Kirkko jouduttiin myöhemmin purkamaan ja puretun kirkon peruskiviä käytettiin Perttelin viljamakasiinin rakennusaineena.

Halikonjoen suualue kuuluu maamme vanhimpiin kulttuuriseutuihin. Alueella on vauraita kartanoita keskiajalta: Järvenpään kartano, Viurilan kartano ja Joensuun kartano. **Kuningas Kustaa III** (1746 – 1792) antoi rahaa suosimalleen **Kustaa Mauri Armfeltille** (suomalais-ruotsalainen kreivi, hovimies, diplomaatti ja jalkaväenkenraali). Armfelt sai ostaa kolme kartanoa, joilla on enemmän tai vähemmän yhteinen historia, välistä jopa niin, että ne ovat olleet toisiinsa liitettynä. Vuorentaka on näistä kartanoista vanhin, ja siitä on mainintoja jo keskiajalta. Myös kartanon rakennusmateriaali, harmaakivi, viittaa keskiaikaan tai 1500-lukuun.

Alueella oli myös teollisuutta. Teijon Ruukki perustettiin, kun Turun ja Porin läänin maaherra **Lorentz Creutz** nuorempi perusti paikalle Ruotsin kuninkaan luvalla rautaruukin 1686. Siitä tuli yksi suomalaisen teollisuuden kehityksen merkittävimmistä kehoista. Teijon ruukkikylässä sijaitsee 1770-luvulla turkulaisen laivanvarustajan **Jakob Kijkin** ruukkiihtymänsä keskuksena rakennuttama Teijon kartano, joka on Suomen kauneimpia rokokooaikakauden rakennuksia. Aivan kartanon vieressä sijaitsee myös Suomen pienin kivi-kirkko, jonka luonnontieteistä ja teologiasta kiinnostunut **Robert Bremen** rakennutti 1800-luvun alussa kiitokseksi ihmiskunnan säästymisestä vedenpaisumukselta. ✨

Hilma Tervon juuret Sotkamon Tipasojalla – elämä nilsiäläisessä körttiperheessä

Sotkamon Tervot ja lisäyksiä Jaalangan Tervosiin -sukukirjan 1. taulun henkilö on **Lars Tervonen**, jonka **Heikki-pojan** jälkeläisiä seuraten päästään **Hilma Sofia Tervoon**. **Riitta-Liisa Taskinen** on kirjoittanut muistiin äidinäitinsä Hilman elämänvaiheita.

Teksti ja kuva: Riitta-Liisa Taskinen

Hilma Sofia Tervon (7.2.1891 - 11.3.1965) isoukki **Antti Tervo** (31.5.1788 – 6.5.1839) oli syntynyt Sotkamon Tipasojan Tervolassa ja kuollut Nilsiä Jumiskylässä. Antti oli muuttanut vaimonsa **Maria Niskasen** (11.8.1789–19.12.1845) ja kahden lapsensa kanssa 7.8.1813 Iisalmen Petäykseen. Kahden vuoden päästä perhe muutti Nilsiä Jumiskylään itsellisiksi. Nilsiässä perheeseen syntyi viisi lasta lisää. Hilman isovanhemmat Lauri ja Laurina saivat kaksi lasta, joista Hilman isä Juho on nuorempi.

Hilman vanhemmat olivat Nilsiässä syntyneet **Johan (Juho) Tervo** 22.1.1844 - 28.2.1923 ja **Anna-Liisa Iivarinen** (30.10.1849 - 23.2.1936). He solmivat avioliiton v. 1869. Perheeseen syntyi kymmenen lasta: **Anna Brita** 1869 - 1928, **Lars Petter** (Lassi Pekka) 1871 - 1949, **Fredrika** 1874 – 1949, **Johan Henrik** (Juho Henrik) 1876 - 1946, **Adolf** 1878 - 1931, **Karl Gustaf** 1881 - 1905, **Adam** 1883 - 1965, **Vihtori** (Vihtor) 1885 - 1911, **Paavo** 1887 - 1902 ja **Hilma Sofia** 1891 - 1965.

Kun Varpaisjärvestä tuli itsenäinen seurakunta 1910, kirkkoherraksi tuli **Kleofas Hymander**, myöhemmin **Hyvämäki**. Niihin aikoihin körttilänen herätys virisi Siikakosken kylällä. "Siinä osassa kylää, joka sijaitsee Syväriin laskevan Siikajoen pohjoispuolella, herätyksen tuli levisi melkein joka taloon", kuvaa **Olavi Kares** teoksessaan Herännen kansan vaellus. Tervolan talo kuului herätyksen piiriin.

Olavi Kares jatkaa: "Ensimmäisten heräävien joukossa oli Tervon talon tytär Riikka. Hän oli lähtenyt toisten nuorten mukana tansseihin. Siellä valtasi hänen sydämensä kova ahdistus ja hätä. Ja kun hän oli palaamassa tovereittensa kanssa veneellä kotiin, alkoi hänestä tuntua, että vene painuu hänen tähtensä syvyyteen, vaikka oli aivan tyyni ilma. Hänen herätyksensä oli niin ankara, että hän ruumiillisestikin sairastui ja oli koko ke-

sän heikko terveydeltään. Hänkin alkoi pitää herännenkansan matkapukua. Myös Tervon talon pojat Jussi ja Vihtori saivat piston sydämeensä, samoin kuin heidän veljensä Aatami sai hengellistä vaikutusta. Tervojen kodista tuli Siikakosken heräneiden piirissä kokoava paikka, jossa pidettiin hyvin usein seuroja." Riikka Tervo mainitaan syksyllä 1924 Aholansaarella vietettyjen kahden papin häissä eräänlaisena kunniavieraana Paavon pirtissä ruokailua aloitettaessa. Myös Hilma pukeutui körttipukuun.

Kerrottiin, että Tervolan talossa pidettiin aina yksi kamari siistinä ja lämpimänä rovasti Hyvämäkeä varten, joka liikkui seurakuntalaisten luona pitkiä matkoja, talvisin jopa hiihtäen. Tervolan tila jaettiin kolmelle pojalle Jussille, Aatulle ja Tolopille. Jussin ja Aatun pihat olivat vierekkäin. Jussin jälkeen hänen tilansa isännäksi tuli hänen poikansa **Esko**, joka rakensi 1950-luvulla uuden talon. Vanha Tervola paloi tai purettiin.

Hilma meni palvelukseen Varpaisjärven pappilaan Kleofas ja Edit Hyvämäen talouteen varmaankin kirkkoherran ensimmäisinä virkavuosina. Hilma kertoi, että hänen tehtäviinsä kuului ruokatalouden hoitaminen ja rovestin selän peseminen saunassa. Rouva oli hyvin tarkka taloudenpidossa. Kun Hilma oli valmistanut aterian edelliseltä päivältä jääneistä ruoista, rouva ohjeisti: "Hilma vie sitten tähteet kellariin." Tämä ymmärrettiin niin, että palvelusväen ei tule syödä kaikkea ruokaa.

Hilma päättikin vaihtaa palvelupaikkaa ja tuli palvelijaksi rovasti Valverannalle Nilsiään. **Gustaf Adolf Valveranta** toimi Nilsiä kirkkoherrana 1916 - 1938. Hilman tullessa palvelukseen ruustina oli kuollut. Kirkkoherran perheeseen kuuluivat aikuiset neidit **Toivi**, **Aili**, **Lyyli** ja **Else**. Ilmeisesti Hilman ja perheen välillä vallitsi yhteisymmärrys. Hilma yritti kysyä neideiltä viikon ruokalistaa, jotta valmistaisi ruoat sen mukaan. "Kyllä Hilma

osaa", sanoivat neidit. Toivi tuli myös kummiksi Hilman esikoiselle **Marjatalle**. Puhutteluissa käytettiin aina kolmatta persoonaa: "Jos Hilma keittäisi ruokaa niin paljon, että Kalle Tiihonenkin saa syödä."

Heikin ja Hilman avioliitto

Nilsin Majalahden **Heikki Väätäinen** oli jäänyt leskeksi 1924. Hän oli Majalahden majatalon isäntä. Talouteen kuului oman perheen lisäksi kaksi orvoksi jäänyttä sukulaislasta, piika ja renki. Yhteensä talonväkeä oli viisitoista henkeä. Heikin lapset olivat antaneet ymmärtää, että isä ryhtyisi nyt viettämään vanhuuden päiviä, mutta Heikki katseli rinnalleen puolisoa. Niinpä hän tuli kosimaan Hilmaa nappisormuksen kanssa. Puhemiehenä oli ollut Hauta-ahon **Matti Väätäinen**, serkku ja ystävä, joka oli tiennyt Hilman toimeliaaksi ja herännäishenkiseksi ihmiseksi, kuten ensimmäinen vaimo **Eva Stiinakin** oli ollut. Heikki ja Matti olivat kolmannet serkut.

Heikin ja Hilman kihlajaiskuva

Heikki ja Hilma vihittiin Tervolan talon tuvassa Varpaisjärven Siikakoskella syksyllä 1926. Hilma oli 35-vuotias ja Heikki 55-vuotias. Tervolan tupa oli täynnä häävieraita, lähinnä morsiamen sukua ja naapureita. Riikka, Hilman sisko, ei pitänyt avioliitosta. Heikki oli hänen mielestään liian herraskainen. Hän ei ollut tarpeeksi körttiläinen eikä maalainen. Häiden jälkeen lähdettiin laivalla Majalahteen. Laiva rantautui Karttusen saareen, luotsi Pirisen kotisaareen. Häväen mukana tuli monta pappia, ja juhlia jatkettiin hääseuroilla.

Kesällä 1930 Hilma kävi kahden lapsensa kanssa yhden kerran Siikakoskella tapaamassa äitiään.

Elämä jatkui tasaisesti, ja perheeseen syntyi kolme lasta vuosina 1927–1931. Uuden vuosikymmenen alkaessa kävi ilmi, että Heikin veljenpojan metsäyhtiö oli menossa konkurssiin. Heikki oli takaajana sukulaisensa yhtiössä, ja velat lankesivat hänen vastuulleen. Heikki ei saanut enää uutta velkaa entisten velkojensa (talon rakennusvelka) lisäksi, joten Majalahti meni myyntiin. Ensimmäisen avioliiton lapset saivat osuutensa äidin perinnöstä. Heikki ja uusi perhe joutuivat lähtemään kodistaan. Viisivuotias Marjatta muistaa lähtöpäivän todennäköisesti marraskuulta 1932: "Järvet olivat jäässä. Pihassa oli hevonen, jonka perässä oli heinähäkki. Tavarat oli lastattu heinähäkkiin. Lapset nostettiin tavaroiden päälle. Kusti alkoi irrottaa tuvan ikkunoita. Isä ja äiti seisoivat ja katsoivat taloa. Isä otti hatun päästään. Äiti itki."

Ensimmäisen talven Hilman ja Heikin perhe asui Hilman ystävän huvilalla Karttusen saarella. Kevätjäiden aikaan sukulaismiehet kuljettivat erään tyhjillään olleen mökin hirret Sutelansaareen, jonne Heikin omistukseen oli jäänyt 12 hehtaaria järvijättömaata. Tähän pieneen mökkiin perhe asettui asumaan. Joulukuussa 1934 syntyi nuorin lapsi, joka kuitenkin kuoli kahden kuukauden ikäisenä kuumetautiin.

Sutelansaarella Hilma otti johdon perheen toimeentulosta. Omilla ja vuokrapelloilla viljeltiin kauraa ja vehnää. Samoin kasvatettiin perunaa, porkkanaa, naurista, sipulia, tomaattia, kurpitsaa, kurkkua ja pellavaa. Hilma kasvatti tomaatin taimet siemenistä. Talvea varten kerättiin marjoja. Navetassa oli kolme lehmää, vasikoita ja sika. Hevonen oli yhteinen Heikin pojan Kustin kanssa.

Hilma oli hyvä ruoanlaittaja. Kun uuni lämmitettiin, sinne pantiin laatikot ja juurekset. Syksyllä teurastettiin sika ja lihat suolattiin korvoon. Talvella tapettiin vasikka. Keväällä saattoi olla pulaa voista. Silloin leivän päälle pantiin porkkanalaatikkoa tai paistilihaa. Lasten koulueväissä oli aina jotakin leivän päällä. Joskus ostettiin jauhoja.

Hilma oli hyvin sosiaalinen, aina valmis auttamaan naapureita. Hän auttoi emäntiä

synnytyksissä ja pesi lapsen kahden viikon ajan. Hän leikkasi myös ruista niille, jotka pyysivät, ja piti pyhäkoulua.

Sota-aika lisäsi monin tavoin ponnisteluja elämästä selviytymiseen, kun aikuiset miehet komennettiin rintamalle. Sodan alkaessa Heikin käsi alkoi vapista. Se oli ensimmäinen merkki Parkinsonin taudista. Naapuriavun turvin mentiin eteenpäin. Jatkosodan aikana kesällä 1941 Jussi Tervon (Hilman veli) 23-vuotias poika **Martti** kävi kotilomallaan Sutelansaareissa armeijan polkupyörällä. Hilma oli Martin sylikummi. Lokakuussa Hilma oli pihalla ja näki Jussin lähestyvän mökkiä. Se oli harvinaista. Hilma tuli sisälle ja sanoi: ”Martti on kaatunut. Jussi tulee ilmoittamaan.” Molemmat itkivät Martin kuolemaa, jonka Jussi halusi ilmoittaa Hilmalle henkilökohtaisesti.

Sutelansaaren aika päättyi Heikin kuolemaan 15.12.1950. Sairauteen ei ollut mitään lääkkeitä

eikä tutkimuksia. Vapina ja jäykkyys lisääntyivät. Viimeiset ajat Heikki oli vuodepotilaana Hilman hoidossa.

Viimeiset vuodet Kuopiossa

Hautajaisten jälkeen Hilma myi irtaimen omaisuutensa ja muutti Kuopioon vanhimman lapsensa Marjatan luo. Neljän ja myöhemmin viiden hengen perheen asuntona oli huone ja keittiö. Hyvänä puolena oli se, että halkoja sai käyttää vapaasti, joten lämmintä riitti. Kuopiossa oli vaikea asuntopula koko 50-luvun ajan. Kun asuntoja alkoi olla paremmin saatavilla seuraavalla vuosikymmenellä, Hilma asui vähän väljemmin nuorempien lastensa **Martan** ja **Pertin** kanssa. Kesiä Hilma vietti Marjatan perheen mökillä. Viimeisinä vuosinaan Hilma sairasti sepelvaltimotautia ja kuoli äkillisesti sydänkohtaukseen 11.3.1965.

Tiedot Hilman elämänvaiheista on koottu seuraavista kirjoista:

- ***Sotkamon Tervot ja lisäyksiä Jaalangan Tervosiin. Helsinki 2011. Taulussa 70 on Hilman perhe: Isä Juho ja äiti Anna Liisa. Taulusta puuttuu kolme nuorinta lasta, joista nuorin on Hilma.***
- ***Väätäiset 1, Väätäisen sukuseuran julkaisu 1 ja***
- ***Olavi Kares, Heränneen kansan vaellus, osa V***

Muistelut: Marjatta Väätäinen

Postin kulku Raappananmäkeen 1930-luvulla

Paltamon Raappananmäen entisen postinkantajan **Alma Tervosen** kertomus, joka on julkaistu paikallislehdessä 1970-luvulla.

Postin kuljettaminen Raappananmäkeen ei aikoinaan ollut paljoa helpompaa kuin Uurallekaan. Silloin piti posti hakea Hahtolasta Vaarankylän kautta, talvisin ei ollut muuta tietä kun minkä sukilla porasi. Latu oli itse auki pidettävä, ei sitä muut kulkenut kuin joskus jänis. Sitten kun alkoi liikenne radalla Oulu—Nurmes, oli posti haettava Melalahdesta Keräsenvaaran kautta. Vaarankylä sai oman linjansa. Kun Kemppaalasta kipusi Keräsenvaaralle raskaan postilaukun kanssa, oli se tosi työtä. Oli noustava ja laskettava korkeat vaarat, olivat silloin naisihmisen voimat tiukalla.

Lähin kauppa oli siihen aikaan Melalahden rannassa Osuusliike. Kun sitä silloinkin juotiin kahvia, oli se postireissulla haettava niin omiksi tarpeiksi kuin muillekin, siihen painolisäksi olivat vielä sokerit. Silloin postinkantaja toimittelee kaikki ihmisten postiasiat, olivat ne mitä laatua tahansa. Eikä silloin tunnettu valtakirjoja, kaikki posti vain käskettiin tuoda, eikä vaivoista liioin kysely. Ei silloin tarvinnut raha kädessä postia odotella. Tosin talot antoivat postinkantajalle suuhunpantavaa, kun siihen oli tarvetta, ja kulutushan oli kovaa, kun umpihankea hiihtää retuutti tai kesällä jo

onneksi polkupyörällä. Silloin kulkivat postin mukavasti lisäksi omatkin kauppaostokset jauhoja myöten.

Monesti otin mukaan satakin litraa marjoja mukaani, sillä oululaiset rautatieläiset halukkaasti niitä ostivat. Olipa sitä taakkaa silloin sekä menoettä paluumatkalla. Matkan varressa oli käytävä joka talossa menomatkalla, ja paluumatkalla oli karttaan merkitty käyntitalot. Näitä määräyksiä oli tarkoin noudatettava. Kerran en käynyt eräässä talossa, ja se on jäänyt lähtemättä mieleeni.

Joskus teki postimatkan joku puolestani. Näitä kertoja ei kuitenkaan ole monta. Minun - naisenharteilla oli postinkanto. Ihmiset olivat erittäin ystävällisiä matkani varrella. Siksi muistan heitä kaikkia kiitollisuudella. ✨

Alma Tervonen (o.s. Suutari 22.12.1890-24.5.1977) oli Juuso Tervosen puoliso Paltamon Raappananmäellä. Heillä oli seitsemän lasta, joista esikoinen Fanni Tervonen (1915-1969) on kuvassa keskellä ja hänen vieressään vasemmalla taas Fannin tytär Liisa Leinonen (1937-2013). Liisan sylissä neljäs sukupolvi, eli Ilona Leinonen (1960-). Kukin naisista oli perheensä esikoisia. Kuva on otettu keväällä 1961.

Kuvan lähetti Ilona Tervonen.

Vuonnisen Tervo- ja Tervonen-suvusta

Teksti ja kuvat: Ritva Rajander-Juusti

Ikuinen muisto

Vuoden 2022 Tervakset-lehdestä saimme lukea, että sukuseuran jäsen **Alma Jegorintyttö Tervonen-Sapošnikova** oli nukkunut pois, tai kuten vienalaisittain sanotaan, mennyt tuonilmaisiin. Vienankarjalaisen voimakkaan naisen ja myyttisen monitahoisen tarinankertojan matkan mitta tuli täyteen 21.4.2022, 85 vuoden 9 kk:n iässä. Alma menehtyi hänelle rakkaassa Vuonnisessa, Venäjän Vienan Karjalassa.

Sain kunnian tavata Alman vain kerran, vuonna 2015, mutta mieleeni jäi ikuinen muisto tuosta lämpimästä kohtaamisesta. Alman talo oli venäläiseen tapaan värikkäästi sisustettu, paikoin jo vähän kallellaan, mutta vastaanotto oli ylenpalttinen tee- ja vodkatarjoiluineen. Olen Almalle kaukaista sukua Vuonnisen Tervojen ja Tervosten kautta, jotka olivat minun isänäitini heimoa ja sukua. Puhelimme heimolaisista, yhteisestä suvustamme ja Vuonnisen kylän historiasta ja nykypäivästä. Niin paljon tietoa, näkemyksiä, elämäkokemusta, lämmintä uteliaisuutta! Alma levitti sängylle käsin tehdyn ja -maalatun valtavan suuren kartan, johon

Alma Tervonen-Saposnikova 2015.

oli kirjattu jokainen kylässä ollut talo ja niiden asukkaat. Mittava kulttuuriteko siinäkin, ja onneksi kartta jatkaa tietääkseni elämäänsä Vuonnisen kylämuseossa. Pitkien hyvästien jälkeen Alma jäi portaalle vilkuttamaan tummuvan kesäillan valossa, kissa jaloissaan. ”Terveh teille, tulkua uuelleen!” Jatkoimme yhteydenpitoa sittemmin vielä puhelimitse ja kirjeitse, mutta emme valitettavasti tavanneet enää uudestaan.

Alma oli intohimoisen kiinnostunut suvustaan, kylän historiasta ja kulttuurista. Aikoinaan Alma piti kylässä kahvilaa ja kauppaa ja tuli siksi monelle turistille tutuksi ja ystäväksi. Hänen elämänsä mahtui monenlaista, lapsuuden evakkomatkan raskaat koettelemukset, työelämän vuodet ja perhe **Boris**-puolison kanssa, puolison kuoltua elämän ilta kylässä **Valja**-tyttären avustaessa. Alman elämämittaisen matkan muistelukset ja tarinat Vuonnisesta on toimitettu e-kirjaksi, jonka voi ladata Karjalan Sivistysseuran sivuilta (https://www.karjalansivistysseura.fi/wp-content/uploads/2020/04/2016-03-08_Tervonen-Saposnikova_Alma_Alman_tarinoita_Vuonnisesta.pdf).

Vuonnisen Tervot ja Tervoset

Olen noin 20 vuoden ajan harrastanut sukututkimusta, jossa erityisenä kiinnostuksen kohteena on ollut isoäitini **Lukki (Glikeria) Vasseleintyttö Tervosen** s. 1909 lähtöseutujen Vuokkiniemen ja erityisesti sen Vuonnisen kylän suvut, talot ja eläjät. Tervoset ovat Vuonnisessa hyvin vanha ja runsaslukuinen suku. Kylän vuoden 1910 rippikirjasta voidaan laskea, että kylässä mainittiin yhteensä 692 asukasta, joista 64 eli lähes joka kymmenes oli Tervo tai Tervonen, venäläisittäin Tervasov. Suomessa nimestä käytettiin myös muotoa Tervasoff. Vuonnisen Tervot ja Tervoset ovat samaa sukua, mutta suvun eri haarat käyttävät eri versiota sukunimestä.

Vienan sukujen tutkimukseen on tullut paljon uusia sähköisiä lähteitä erityisesti viimeksi kuluneen noin 10 vuoden aikana. Keskeiset lähteet ovat seurakuntien metrikat 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta, joista selviävät syntyneet, vihityt ja

Vasselei ja Jelena Tervasoffin perhe 1927 Paltamossa. Mummoni Lukki valkoisessa huivissa ylärivissä.

kuolleet sekä rippikirjat, joissa seurattiin seurakuntalaisten uskonelämää. Myös veronkantajilla oli vahva kiinnostus kylien asukkaisiin, ja verorevisioita tehtiinkin aika ajoin kaikista kylistä. Varhaisin verorevisio on jo vuodelta 1678, ja niitä on nyt Suomen puolella saatavilla aina vuoteen 1858 saakka. Lisäksi on olemassa luetteloita armeijan palveluun otetuista, vanhauskoisista yms. Lähteet ovat kuitenkin osittain hajanaisia, ja ne on luonnollisesti laadittu kyrillisin kirjaimin venäjäksi.

Itseäni on pitkään askarruttanut kysymys, mistä Tervot ja Tervoset tulivat Vuonniseen ja ovatko he mahdollisesti sukua Suomen puolen Tervosille. Yksiselitteistä vastausta tähän kysymykseen ei kuitenkaan ole toistaiseksi saatavissa.

Mistä suku tuli Vuonniseen?

Nimistöntutkija **Denis Kuzminin** mukaan Vienassa on ollut useita Tervonen/Tervanen/Tervo-sukuja. Näiden sukujen yhteydestä toisiinsa ei ole olemassa varmaa tietoa. Monet Vienan suvuista ovat tulleet eri muuttoliikkeiden pohjalta Suomen puolelta, ja on mahdollista, että näin on Tervostenkin laita.

Tervosten tulosta Vuonniseen on useita teorioita. Eräs niistä voisi liittyä Kiimasjärvellä asuneeseen Tervonen/Tervuev-sukuun. Tämän suvun edustaja mainitaan Kajaanin markkinoilla jo vuonna 1755, nimittäin kiimasjärveläinen kauppias **Polykarpus Tervonen**. On mahdollista, että osa tästä suvusta siirtyi jossain vaiheessa pohjoisemmaksi Vuonniseen. Tervuev-suku mainitaan jo varhaisimmassa käytössä olevassa revisiossa 1678 Kolvasjärven ja Virran kylän alueella Repolan pogostassa. Kiestingin kunnan alueella eri kylissä on

Smolennikov-sukua (Смола = Smola tarkoittaa tervaa). Karjalaisittain he ovat Tervani/Tervoni-nimisiä. Uhtuan ja Kämpälän kylän Terentjevit ovat vaihtaneet Suomessa sukunimekseen Tervonen.

Kun Suomen puolella Tervoset ovat levinneet laajalle, on myös muita mahdollisuuksia. Esimerkiksi tutkija **Veijo Saloheimon** mukaan kuopiolainen **Olli Ollinpoika Tervosen** mainitaan menneen Venäjälle vuonna 1630. Suvun lähtöalueina pidetään **Aarne Laitisen** kainuulaisia talonpoikaissukuja selvittäneen tutkimuksen mukaan Pellosniemeä, Juvaa, Sääminkiä, Rantasalmea ja Tavinsalmea ja suku on tullut Kainuuseen jo asutuksen ensimmäisessä aallossa 1500-luvun puolivälissä. Kainuussa mainitaan Tervosia ensimmäisen kerran 1563, sittemmin 1605 Paltaniemi ja Jaalanka, 1616 Jaalanka, 1633 Mainua, Jaalanka, Oterma, Ristijärvi ja Kuhmon Korpisalmi. Paljon on siis mahdollisia muuttoliikkeen alkupäitä myös Vienan suuntaan.

Yksi mielenkiintoinen teoria Vuonnisen Tervosista pohjautuu suomussalmelaisen professori **Alpo Räisäsen** tutkimuksiin. Räisänen on löytänyt Suomussalmen Piispajärvellä Runtin kyläkunnan vuoden 1673 maakirjasta **Pekka Tervo(se)n** sekä **Heikki Tervosen**. Heidän oletetaan asuneen myöhemmin Kiannankylän Tervolaksi nimetyllä tilalla. Vuoden 1690 maakirjasta tilalta löytyy **Antti Pekanpoika Tervonen**. Tervoset katoavat kylän asujaimistosta isonvihan kynnyksellä vuoteen 1700 mennessä, jona vuonna Tervolan talon ottaa haltuunsa **Klemetti Tauriainen**. Räisäsen mukaan nämä Tervoset olisivat siirtyneet vuoden 1700 tienoilla Vuonniseen.

Toistaiseksi on siis arvoitus, mistä ja milloin Tervot ja Tervoset tulivat Vuonniseen. Eräät perinteenkerääjät ovat myös panneet muistiin tiedon, että Tervoset voisivat olla ”vanhoa Venettä” (**Borenius** 1872) eli alueella ollutta tai sinne muuttanutta venäläistä väestöä.

Olivatko Tervot ja Tervoset alun perin Torvisia?

Viimeisimpien asiakirjalähteiden valossa Tervoset näyttävät jollain tavalla yhdistyvän Vuonnisen Torvinen/Dorofejev-sukuun. Vanhin Torvisten esi-isä mainitaan **Afanasi Tortsejev** -nimisenä jo vuonna 1678 verorevisiossa, jossa hänellä on pojat **Amosko**, **Timoshka** ja **Stenka**. Vuokkiniemellä

asunut **Anisim Semjoninpoika** s.n. 1692, Torvisten kantatuoatto, sopisi hyvin jonkun veljeksien pojanpojaksi. Tämän Anisim Semjoninpojan jälkeläistä on tunnistettu kaksi poikaa, **Dorofei** ja **Ipat**, joista ainakin Dorofei muutti Vuonnisen Aajuolahden uudiskylään. Perhe oli todellinen suurperhe, sillä Dorofein luokse, jolla vuoden 1782 revision mukaan oli peräti 13 lasta, asettuivat myös armeijan palveluun otetun veljen Ipatin kaksi poikaa.

Petroskoilainen tunnettu sukututkija **Rudolf Toivonen** on esittänyt arvelun, että tämän perheen tiedoissa olisi asiakirjoissa joitain sekaannuksia, sillä perheessä oli revision mukaan peräti neljä **Vasili**-nimistä poikaa, mikä on vienalaisittain epätodennäköistä. Saattaakin olla, että perhe koostui myös esim. Dorofein muiden sisarusten tai muiden sukulaisten lapsista, joiden vanhemmat eivät ole tallentuneet asiakirjoihin (revisioiden välillä saattaa olla jopa 20 - 30 vuotta).

Dorofein pojista järjestyksessään kolmas Vasili eli 1782 verorevisioasiakirjan mukaan "iso Vasili" saa 1793 pojan, joka nimetään **Kiriläksi** ja joka mainitaan sukunimellä Tervonen vuonna 1816. Ison Vasilin veli Vasili neljäs eli "pieni Vasili" saa vuonna 1817 pojan **Evcein**, jolle myöhemmin mainitaan sukunimi Tervasov ja joka aloittaa toisen Tervosten haaran kylässä. Dorofein veljen Ipatin poika **Mihe**i saa kaksi poikaa, **Semenin** s. 1763 ja **Rodionin** s. 1763, ja Miheistä alkaakin kolmas ja Rodioninista neljäs Tervosten haara Vuonniseen.

Mielenkiintoinen yksityiskohta löytyy vuoden 1793 Vuonnisen rippikirjassa, jossa sekä Vasili kolmannen, hänen veljensä Vasili neljännen, heidän sisariensa aviottomia lapsia saaneen **Marfan** ja tämän 22-vuotiaan sisaren **Agripinan** patronyyminä mainitaan Ipatov. Nämä kaksi Vasilia ovat juuri samat, joiden jälkeläisillä esiintyy sukunimi Tervasov. Patronyymi on tässä siis sama kuin Miheillä, jonka lapset myös ovat myöhemmin Tervosia mutta joka kuoli jo 1785, eikä näin ollen esiinny em. vuoden 1793 rippikirjassa. Olisikin mielenkiintoista ajatella, että tämä yhdistävä tekijä selittäisi Tervosen suvun alun Vuonnisessa olevan Ipat-niminen mies, mutta valitettavasti juuri 1793 rippikirjassa on melkoinen määrä patronyymi- ja muita nimivirheitä. Mielenkiintoinen ajatusleikki

kuitenkin on, että näillä henkilöillä voi olla yhteinen Ipat-niminen isä, mutta heidät on jostain syystä (vaikkapa isän armeijassa olon tai kuoleman vuoksi) kuitenkin kirjattu Dorofejev Anisimovin lapsiksi vuoden 1782 verorevisioon. Tällöin näyttäisi todennäköiseltä, että tämä Ipat on sama henkilö kuin armeijaan rekrytoitu Dorofein veli Ipat Anisimanpoika.

Torvisten ja Tervosten lisäksi tämän Dorofein ja Ipat-veljen jälkeläisistä löytyy myös sukunimiä **Kossijev/Kossinen, Feodorov, Prohorov** (myöh. Lahdenperä) sekä **Bogdanov**. Tällainen sukunimien sekamelska saattaa tuntua erikoiselta, mutta Vienan tutkimuksessa tällaisia tulee esiin silloin tällöin. Kun sukunimien käyttö ei ollut vakiintunutta, saatettiin nimi muodostaa esimerkiksi isän tai isoisan (tai joskus kauempaakin otetusta) etunimestä. Esimerkkejä tästä ovat edellä mm. Feodorov, Prohorov ja Dorofejev. Mitä ilmeisemmin suvun alkuperäinen sukunimi on ollut Torvinen, sillä Dorofejevit käyttivät sitä nimen karjalaisena vastikkeena. Joskus sukunimi voitiin ottaa myös vaimon suvulta, esimerkiksi jos mies tuli vävyksi vakiintuneeseen ja vakavaraiseen taloon.

Mitä DNA kertoo?

DNA-testit ovat sukututkija **Sari Karjalaisen** mukaan osoittaneet, että Jaalangan Tervosten vanhin tunnettu esi-isän **Lauri Juhonpoika Tervosen** (s. n. 1595) jälkeläiset edustavat haploryhmää R-M512 (M198). Tätä samaa haploryhmää löytyy Vienan Karjalasta mm. Uhtuan Alajärven kylässä vaikuttaneista Karpov- ja Vasiljev-suvuista. Vienan Tervosista ei toistaiseksi ole saatavissa isälinjaista Y-DNA-testiä, jolla saataisiin varmuus yhteydestä Jaalangan Tervosiin. On olemassa kaksi ns. serkkutestiä Vuonnisen Tervosen suvun miespuolisista jälkeläistä, ja näillä on yhteistä perimää Lauri Juhonpoika Tervosen jälkeläisten kanssa, mutta ei voida varmasti osoittaa heidän olevan samaa isälinjaa. Serkkutestistä ei saa selville Y-DNA-haploryhmää, joten täysi varmuus Jaalangan ja Vuonnisen Tervosten yhteydestä puuttuu.

Afanasi Tortsejevin jälkeläiset ovat Y-DNA:ltaan N-haploa (tarkemmin N-BY84621) eli näin ollen sukuyhteyttä ainakaan Jaalangan Tervosiin ei näyttäisi olevan. Sotkamon Tipasojan ja Paltamon Melalahden Tervosten Y-DNA on kuitenkin täysin eri haploa (N-M231) kuin Jaalangan

Tervosten Y-DNA (R-M512) (mikäli testihenkilöt ovat tehneet oikein sukututkimuksensa) (Sukututkija Sari Karjalaisen tieto 2022). Eli siis Kainuussakin on geneettisesti eri sukuhaaroja. Mutta kuten sanottu, Vuonnisen Tervosten Y-DNA-testin puuttuminen tekee tarkemmasta vertailusta toistaiseksi mahdottoman.

Neljä linjaa Vuonnisen Tervoja ja Tervosia

Kun Vuonnisen Tervoja ja Tervosia seuraa näistä lähteistä Almasta taaksepäin, nähdään, että Alma oli äitinsä suvun kautta Semen Miheinojan sukulinjaa ja isänsä kautta Evcei Vasilinpojan linjaa. Oma mummoni Lukki (Glikeria) Tervonen oli puolestaan Kirilä Vasilinpojan linjaa, samoin kuin tässä samassa lehdessä esitellyn (s. 14) "Vallien sisällä - vallien ulkopuolella" -teoksen kirjoittanut Timo Tervonen s. 1923, joka oli mummoni ensimmäinen serkku. Rodion Mihejevistä alkava sukulinja näyttää ainakin mieslinjaisena päättyvän vuoden 1890 jälkeen, mutta tyttärien mukana Tervosen perimä laajeni tätäkin linjaa. Toistaiseksi ei voi tutkimuksella yksiselitteisesti osoittaa näille haaroille yhteiseksi kantaisäksi ketään muuta kuin Dorofein ja Ipatin isä Anisim Semjoninpoika Torvinen. Tervoset elättivät Vuonnisessa itsensä lähinnä talonpoikina maatoilla ja metsästyksellä, eikä heitä juuri mainita laukkukauppiaina.

Vuoden 1922 Vienan Karjalan kansannousun seurauksena sieltä saapui Suomeen noin 11 000 pakolaista, joista arviolta noin puolet palasi takaisin olojen rauhoituttua vuoteen 1925 mennessä heille luvattujen armahdusten houkuttelemana. Puolet jäi Suomeen, kuten mummoni perhe Paltamoon ja Timo Tervosen perhe Kymnlinnaan ja sittemmin Ouluun. Mummoni sisaruksia ja heidän jälkikasvuaan asui ja asuu edelleen Oulussa ja Kemissä. Timo Tervonen sisaruksineen asettui lopulta Helsinkiin, jossa myös heidän jälkikasvunsa pääosin asuu. Tiedossani on, että ainakin yli 30 Tervosta tuli suurimman pakolaisaallon mukana helmikuussa 1922 Kiehimän (Paltamon) kautta Suomeen, mutta kaikkien heidän jatkohtaloistaan ei ole tietoa. Otankin mielelläni vastaan lisätietoja näistä.

Allekirjoitan tämän vienäläiseen tapaan Tervosmummoani kunnioittaen

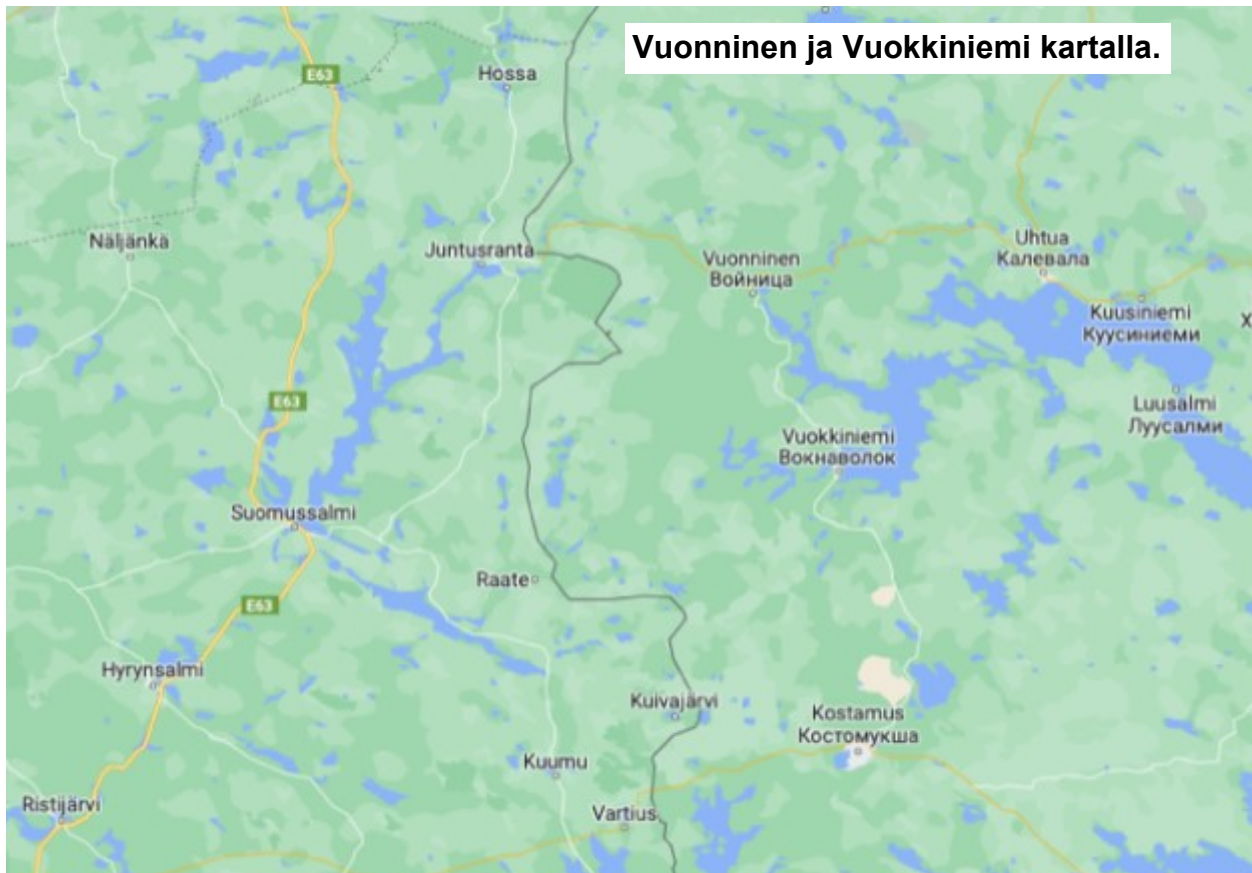
Riikon-Vasselein-Lukin-Eeron-Ritva.

*Ritva Rajander-Juusti
sukututkija*

mail: serenitas07@gmail.com

Blogissani <https://ajantarinat.wordpress.com> löytyy artikkeleita mm. Paltamoon tulleista vienankarjalaisista perheistä.

Vallien sisällä – vallien ulkopuolella

Timo Tervosen aikalaiskertomuksia pakolaisleiriltä

Teksti: Kirsti Tervo; kuvat kirjasta ”Vallien sisällä—vallien ulkopuolella”.

Kyminlinnan pakolaisten elämästä kertoo Karjalan Sivistysseuran v. 2015 julkaisema **Timo Tervosen** kirjoittama omaelämäkerrallinen teos ”**Vallien sisällä – vallien ulkopuolella**”. Juuriltaan vienankarjalainen Tervonen vietti lapsuutensa ja nuoruutensa vuodet 1929 - 1939 Kyminlinnan pakolaiskeskuksessa.

Timo Tervonen syntyi v. 1923 Paltamossa, johon hänen vanhempansa olivat paenneet Vienan Karjalan Vuokkiniemestä v. 1922. Itä-Karjalan kukistunut kansannousu oli vain muutaman viikon aikana ajanut rajan yli Suomeen noin 11 000 pakolaista. Vuonna 1929 Timo vienankarjalaisen perheensä kanssa päätyi Kotkan Kyminlinnan pakolaisleirille, koska isän sairastumisen vuoksi perhe oli joutunut vaikeuksiin.

Timo Tervonen vietti leirillä, jota siihen aikaan Suomessa kutsuttiin keskitysleiriksi, lapsuus- ja nuoruusvuotensa ja lähti sieltä nuorukaisena talvisotaan vuonna 1939. Pakolaishuoltolassa eletyt vuodet poikivat paljon kertomisen arvoisia tarinoita. Ne Tervonen kokosi monistasivuiseksi käsikirjoitukseksi, jonka hän vuonna 1991 luovutti Karjalan Sivistysseuralle. Seura on toimittanut kirjan, joka kertoo leirin elämästä ja ihmisistä. Arkisten kokemusten lisäksi läsnä on myös suurempia

kysymyksiä ulkopuolisuudesta, juurettomuudesta ja yksilön osasta historian pyörteissä.

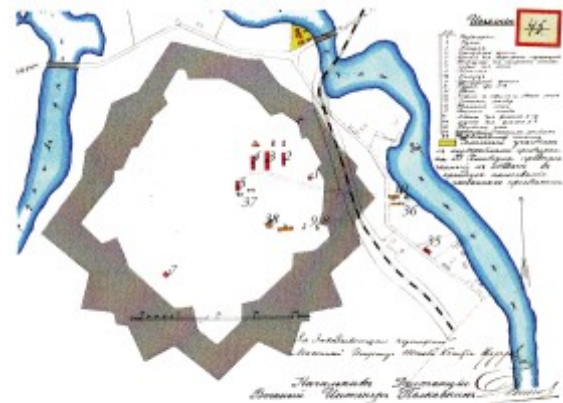
Tervosen tekstin sielu on vienalaisessa dialogissa, ja se on teoksessa säilytetty sellaisena kuin se on tekijän kynästä lähtenyt. Muut toimitukselliset ratkaisut on tehty yleisen luettavuuden, temaat-tisen selkeyden ja tekstissä esiintyvien yksityis-henkilöiden kunnioittamisen näkökulmista.

Lainaus Timo Tervosen kirjan eräästä joulujuhlasta valottaa ajan tapoja ja vienankarjalaisten murretta:

*Keskitysleiriläiset heräsivät jouluaattona puhta-
aan lumen aamuun. Luoja oli yön aikana peittä-*

Kotkan kaupunki ymäristöineen vuonna 1910. Kyminlinna kuvassa kaupungista pohjoiseen.

Vesialueen kartta (1911) ja Kyminlinnan linnoitusalueen pohjapiirros vuodelta 1911. Piirroksessa esitetyt rakennukset olivat pakolaisleirin käytössä vuonna 1929–1939.

1. Pääportin ruuhkasto
2. Kirtti
- 3.-5. Keskitysleirikeskus (leirin asuin- ja keuhkot)
7. Koulusali
8. Heivostalo
9. Telli
10. Upposeurakunta (leirin kirkko)
35. Sauna
36. Telli ja lato
37. Oublohuone
38. Vainauskammio

■ Kyminlinnan valli

Kyminlinna, jonka yläpuolella (pohjoispuolella) Kyminjoki jakautuu läntiseksi Langinkosken haaraksi ja itäiseksi Huumanhaaraksi.

nyt vanhan lumivaipan uudella puhtaalla lumella. Vaikka useimmat aikuiset aloittivat tämän päivän kuin minkä tahansa normaalin työpäivän, oli rahvaan mielialoissa erikoista tunnelmaa. Vähän ennen aamusyönnin alkamista noin nelikymmenvuotias Kämpälän-Ukko eli Mikko Terenttijeff ajoi karsarmin pihaan hevosen, jonka reessä oli kaksi Keskitysleirin metsästä haettua joulukuusta. Aamusyöntiä odottavat, lomalla olevat koululaiset olivat ensimmäisinä katsomassa kuusia. Sitten paikalle tuli Mikko Tööli, jonka piti arvioida, kuinka pitkät jalat kuusille pitäisi tehdä.

- Iltarupiemalla loajin joulukuusih jalat, ta siitä tulen ta laitan jalat, ta suuvittsen nin, jotta kuuset pisyyp pissyssä.

Aikuisten iltasyönnin jälkeen pöydät kasattiin ruokalan perälle, ja penkit laitettiin ruokalaan niin, että koululaisten tekemillä eri maiden pienoislipuilla, pumpulilla ja valkoisilla kynttilöillä koristeltu joulukuusi saatiin mahtumaan ruokalaan.

Valkoiset kynttilät lepattivat kuusen oksilla, kun neljännessä vaille seitsemän alkoi väki tulla ruokalaan.

Joulujuhla alkoi laulamalla yhteisesti ”Enkeli taivaan lausui näin” opettajatar Outi Sirkeisen säestäessä harmonilla. Sitten opettajatar puhui Betlehemin tapahtumista, Jeesuksen syntymästä ja enkelien ilmestymisestä paimenille. Alakansakou-

lulaiset esittävät opettajattaren ohjaaman joulutonttujen laululeikin, jonka jälkeen vuorossa oli kaikkien odottama joulupukki. Jännittyneen hiljaisuuden vallitessa odotettiin, kunnes ruokalan ovelta kuului kolputus, ja joulupukin ylitonttu aukaisi ruokalan oven. Sisään astui huopikasjalkainen, karvaturkkinen ja valkeapartainen joulupukki, joka käveli hyvää joulua toivottaen kuusen viereen.

- Teälävet on kilttijä lapsie ta aikuhsie nin äijä, jotta seisomassaki on lapsie. Mutta joulupukilla on tuotavana kastoista tšumupeätä vakkoo joululahjoa!

Kun osa joulupukin apulaisista laittoi ensimmäistä joulukoria kuusen vieraan lattialle, kantoiivat toiset apulaiset jo viimeistä koria ruokalan ovesta sisään. Kun pukki totesi kaikkien korien olevan kuusen ympärillä, alkoi lahjojen jako.

Alle kouluikäiset lapset ja koululaiset saivat apteekkarin lahjoittaman herkkupaketin. aikuiset saivat erikokoisia vaatepaketteja. (s. 108 -110)

✱

Lähteet

Timo Tervonen, Vallien sisällä—vallien ulkopuolella 2015. Karjalan Sivistysseura ry. 454 s., kuvia

Pakolaisuus Venäjältä Suomeen 1918-1922, Karjalan Sivistysseura ry.

1920-luvun pakolaiset

- Venäjän vallankumouksen jälkeen Suomeen tuli kymmeniätuhansia pakolaisia, tarkka määrä ei ole tiedossa.
- Pakolaisista noin puolet oli venäläisiä ja toinen puoli heimokansoista eli inkeriläisiä ja karjalaisia.
- Useat venäläisemigrantit jatkoivat kolmansiin maihin.
- Enimmillään vuonna 1922 Suomessa oli noin 35 000 pakolaista.
- Itä-Karjalan pakolaiset asutettiin pohjoisessa sahapaikkakunnille Kemiin ja Ouluun sekä itärajan tuntumaan.

Boheemi taiteilija Elsa Tervo muistetaan Nokialla

Teksti ja kuvat: Hannu Tervo ([hannu.t.tervo\(a\)jyu.fi](mailto:hannu.t.tervo(a)jyu.fi))

Elsa Tervo (1892 - 1966) oli lahjakas, seurallinen ihminen, joka hehkui niin musiikissa kuin sanataiteilijana. Elsa oli runoilija, romaani- ja näytelmäkirjailija sekä pianisti ja laulaja, joka näki musiikin väreinä. Elantonsa Elsa sai pääosin laulun- ja soitonopettajana sekä suomentajana.

Elsa Tervo oli oman aikansa kummajainen: originelli, boheemisti pukeutuva ja eksoottisen näköinen ihminen, joka oli suuri Italian ystävä. Elsa oli kiinnostunut parapsykologiasta ja astrologiasta ja harrasti mm. kokeilevaa ruuan laittoa ja melontaa. Ratsastus oli yhdessä vaiheessa hänen suuri intohimensa.

Elsa oli syntynyt Nokialla, mutta asui pitkään Tampereella ja lyhyen aikaa myös Viipurissa ennen kuin palasi syntymäsjöilleen Nokialle 1940-luvulla. Kotiseudullaan hänet muistetaan edelleen. Nokialla on mm. järjestetty *Elsa Tervon jalanjäljissä kulkien* -kierroksia. Elsan kotipaikan lähellä sijaitsevassa Hinttalan kotiseutumuseossa on Elsan

kammari. Facebook-ryhmässä *Nokian vanhat kuvat* Elsa tulee esille aina silloin tällöin. Hänen Vihnusjärven rannalla sijainneesta Jussila-talostaan on ollut kuvia, samoin Vihnusahteesta ja 'kulttuuripersoona Elsa Tervosta' sen tunnetuimpana asukkaana. "Jännittävä talo, kiehtova ihminen", kommentoi eräs, joka oli käynyt Elsalla soitotunneilla.

Muistetaan Elsa myös laajemmin Pirkanmaalla, vaikka kansallinen tunnettuus on ehkä jo hälvennyt. Tampereen yliopiston kirjastossa on Elsan käsikirjoitusarkisto. Hänen roolihahmonsa oli mukana Tampereen Työväen Teatterissa vuonna 1995 esitetyssä näytelmässä *Tuntematon Väinö Linna*. Tunnettuudesta Pirkanmaalla kertoo se, että tamperelaisen Aamulehden sanaristikoiissa on ollut muutamia kertoja vihjeenä Tervo haettaessa sanaa Elsa.

Sukulaisten piirissä Elsa muistetaan lämpimänä, sukurakkaana ihmisenä. Elsa itse pysyi naimattomana, vaikka olisi halunnut saada oman perheen ja lapsia. Elsan romanssit eivät johtaneet avioliittoon – miehet joko löysivät toisen, kuolivat tai olivat jo naimisissa. Mutta Elsa piti tiiviisti yhteyttä sisaruksiinsa ja heidän lapsiinsa. Kun Elsan veli, isoisäni **Yrjö** halvautui 1956, Elsa oli pitkät ajat hoitamassa Yrjöä tämän kotiuduttua. Opiskellessaan isäni **Heikki Tervo** asui jonkun aikaa Elsan luona Nokialla. Samoin kertoi tehneensä Elsan toisen veljen tytär **Kirsti Gadd**.

Kun vanhempamme olivat kihlautuneet, Heikki halusi heti esitellä morsiamensa **Tuijan** Elsatädilleen. Heikki ja Tuija vierailivat Nokialla. Vierailusta perheeseemme jäi elämään äitini usein kertoma juttu, miten hän ruokailun jälkeen oli tarjoutunut tiskaamaan. Elsa oli ottanut tarjouksen mielellään vastaan, hän kun tällaisista talousaskareista ei välittänyt. Elsa rävytti isojen kaappiensa ovet auki – kaapit olivat täynnä pinttyneen likaisia astioita. Niitä Tuija sitten vei pyykkikorilla Vihnusjärven rantaan ja hinkkasi puhtaiksi pitkät tovit manailleen, että pitikin tarjoutua auttamaan.

Myös minä vierailin pienenä poikana isäni kanssa muutaman kerran Elsan luona Nokialla, vaikka asuimmekin Vaasassa, kaukana Nokiasta. En paljoa näistä vierailuista muista, mutta Elsan **Pecos Billejä** en ole unohtanut. Elsa sai merkittävän osan elannostaan 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa italialaisten Pecos Bill-sarjakuvien suomenos- sekä tekstitystyöstä. Elävästi palautuu mieleen, miten Jussilaan saavuttuamme ryntäämme veljeni kanssa lukemaan paksuiksi kirjoiksi nidottuja Pecos Bill -sarjakuvia, jotka oli sijoitettu Elsan kirjahyllyn alaosaan. Haaveksien pohdimme, kuka nämä Pecos Billit saa sitten aikanaan. No, me emme saaneet, vaan ne menivät pikkuserkullemme.

Useat Elsan sisaruksien lapset ja vielä heidänkin lapsensa viettivät kesäisin aikaa Elsan hoteissa Jussilassa. Pikkuserkkuni **Kristiina** muistelee, miten hän noin 10 vuoden ikäisenä oli kesällä jonkun viikon Elsan luona. Elsa teki italialaisia ruokia – mm. aidon spagetin keittotaidon hän opetti sukulaisilleen – ja laittoi Kristiinan istumaan pianon ääreen kehottaen häntä improvisoimaan. Molemmat nauttivat näistä soittotuokiosta kovasti.

Mistä Elsa taiteilijageeninsä oli saanut?

Sukuun kuuluvana jälkeläisenä olen miettinyt, mistä suunnasta lahjakkaan Elsan taiteilijaperimä tuli. Elsan sukutausta on moninainen. Hänen vanhempansa olivat kansakouluopettaja **Jussi Pekka Tervo** ja vaimo, myös opettajana sivutoimisesti toiminut **Ida Josefina (o.s. Sjödahl)**. Jussi Pekka oli opettajana ensin Nokian tehtaan koululla ja sitten kunnallisella Kankaantaan koululla. Olen kertonut Jussi Pekasta edellisen vuoden *Tervakset*-lehdessä. Vuoden 2021 *Tervaksiin* kirjoitin Elsan sedästä **Antti Tervosta** sekä tädistä **Magdaleena Tervosta** ja hänen jälkikasvustaan, joihin kuului ministeriksi saakka noussut **Penna Tervo**, Magdaleenan pojanpoika, Elsan serkun **Juhon** poika.

Isä Jussi Pekka oli musikaalinen ja kirjoitteli sanomalehtiin julkaisten myös yhden kirjan. Hän oli lähtenyt opettajaoppiin Jyväskylään Sotkamon Sumsan kylältä. Tervojen sukuketjua tunnetaan

pitkälle, aina 1500-luvun puoliväliin asti **Juho (Jöns) Tervoseen** saakka. Jussi Pekkaa oli edeltänyt viiden pituinen **Pekka-Antti**-ketju, kun vanhimmalle pojalle oli aina annettu isoisan nimi. Talonpoikainen suku oli eelilyt ensin Paltamossa ja sitten Sotkamossa Tipasojalla ja Katermassa ennen Sumsaan siirtymistä. Heidän taiteellisista lahjoistaan ei ole jäänyt tietoa jälkipolville.

Elsan isoäiti, Jussi Pekan äiti oli nimeltään **Kaisa Korhonen**. Sotkamolaiset Korhoset olivat alun alkaen tulleet Kainuuseen Karjalan Kannakselta Viipurista. Kaisan eri sukuhaaroista löytyy oppineita ja pappeja. Hänen juuriaan vie mm. **Cajanus/Hjerta** – sekä **Björn/Lukkari**- sukuihin, joissa oli monenlaisia osajia. Elsan sukuhaarassa näistä säätyläissuvuista oltiin vähitellen liudunuttu sosiaalisessa portaikossa alemmalle tasolle, mutta ehkäpä eteviä geenejä oli siirtynyt jälkeläisiin.

Elsan äidin Josefina Sjödahlin sukutausta vie Uudenmaan ja lounaisen Suomen ruotsinkielisille rannikkoalueille. Sjödahlit olivat merenkävijä-, sotilas- ja seppäsukua. Suvusta löytyy useita menestystarinoita. Josefina äiti **Mariana** oli omaa sukua Wahlman. Tämän suvun esi-isissä 1500- ja 1600-luvuilla on ollut monia oppineita ja pappeja. Marianan kautta sukuun kytkeytyy myös **Enckellin** kulttuurisukua sekä **Lepuksen, Petrin ja Lignipaeuksen** pappissukuja. Olisiko Elsa perinyt näiden esivanhempiansa taiteellisia geenejä?

Elsan äidin Josefina sisar **Maria Sofia** oli avioitunut saarnaaja **Henrik Pennasen** kanssa, mikä oli alku Pennasten kulttuurisuvulle. Tähän sukuun kuuluu monia hengen taitajia ja kirjailijoita kuten **Ain’Elisabet, Eila, Jarno, Jotaarkka ja Lea Pennanen**.

Eipä geenien kulkureittejä voi tietää, mutta edellinen lyhyt kartoitus osoitti, että Elsan veressä virtasi monenlaista taiteelle suotuisaa ainesta. Totta kai se kulttuuriin kannustava ympäristö, minkä Jussi Pekan ja Josefina perheyhteisö loi, on ollut tärkeä Elsassa orastavien kykyjen esiin nousemiselle.

Elsan elämäkulusta

Elsa oli lapsena raisu tyttö – äitinsä mukaan villein isossa sisarusarjassa. Hän kulki pojan vaatteissa ja uneksi olevansa Ilmari-niminen poika. Tätä jatkui koulun alkamiseen asti. Elsa itse maalailee lapsuudestaan vuonna 1947 ilmestyneessä suomalaisten kirjailijoiden elämäkerroissa, *Uuno Kai-laasta Aila Meriluotoon*:

Kun kuuntelen varhaislapsuuteni ääniä, katselen pinnalle nousevia kuvia, kuulen kosken ainaisen pauhun, näen virran ainaisen juoksun, näen tien virran rantaan, näen sillan, kuulen tehtaan sykkivää jyskettä, pillin säpsähdyttävää huutoa, näen tehtaan suuren portin nielevän ja syöksevän ihmisiä, kapuan kosken jyrkkiä rinteitä muurahaispolulla saniaisten välissä, pärskyttelen köysi kainaloiden alla kosken kuohuissa isän nauraen uittaessa, muistan itseni poikaparvessa ylittämässä virtaa – siinä kuin toisetkin! – puomia tai siltakaaria myöten.

Sisarustensa lailla Elsa lähti Nokialta Tampereelle jatkamaan koulunkäyntiä asuen perheen lasten

koulukortteerissa vanhempien, jo työelämään ennättäneiden sisarustensa suojassa. Elsa kirjoittaa parhaimman ilonsa olleen vanhimman veljen hankkima klaveeri. Miten kauaskantoisia tällaiset hankinnat ovatkaan! Elsa ryhtyi ottamaan pianotunteja.

Elsa kävi Tampereen tyttölyseon ja kirjoitti ylioppilaaksi vuonna 1911. Täyden kympin saaneessa ylioppilasaineessa hän oli selvitelty, miksi hän pitää klassista taidetta suurimmassa arvossa. Vielä siihen aikaan ylioppilastutkinto suoritettiin Helsingin yliopistossa. Kevään kirjoituksissa Elsa kuitenkin epäonnistui, kun ei muistanut geometrista sarjaa. Oman kertomansa mukaan hän oli edellisenä iltana nähnyt **Ida Aalbergin** näyttelevän eikä tästä lumoutuneena voinut nukkua koko yönä. Kun uudet ylioppilaat kukitettiin yliopiston portailla Senaatintorin varrella, Elsa joutui poistumaan takaportaitten kautta. Syksyllä hän sitten läpäisi tutkinnon.

Musiikkiopisto oli Elsan palavin haave, mutta haave oli jätettävä – Pellavatehtaan konttori näytti olevan Elsan kohtalo kuten se oli ollut Elsan vanhemman siskon **Ainon**. Elsalle oli valistettu, että ennen kaikkea ihmisen on elätettävä itsensä. Elsa ei halunnut kansakoulunopettajaksi, johon ylioppilaalle olisi ollut tarjolla hospiteerauspolku. Kahden tunnin sijaisuus isän virassa riitti hänelle. Kun Elsa ei saanut vastausta ilmoitukseensa tarjoilijan paikasta valtamerilaivalle, Pellavatehdas oli ratkaisu. ”Jouduin konttoriin”, kirjoitti Elsa.

Työn ohella Elsa soitti ja otti tunteja. Kuuden vuoden kuluttua 1918 Elsa teki tärkeän siirron elämässään ja lähti Fazerin Musiikkikaupan nuottiosaston hoitajaksi Tampereelle. Pianon soiton opiskelu vauhdittui - kaikki vapaa-aika meni tähän. Hän kirjoittaa tunteneensa olleen kuin uudesti syntynyt. Vuonna 1922 Elsa siirtyi Viipurin Fazerin musiikkikaupan johtajaksi, jossa hän viihtyi puolitoista vuotta. Viipurissa Elsa järjesti konsertteja ja tapasi monia maailmantähtiä opiskellen samalla myös musiikkiopistossa. Vuonna 1923 Elsa palasi Tampereelle. Hän ryhtyi antamaan päätoi-

Elsa Tervo melomassa Nokian Vihnusjärvellä.

misesti pianotunteja, mitä jatkui eläköitymiseen saakka. Elsan musiikkiopinnot jatkuivat mm. **Selim Palmgrenin** ja **Maikki Järnefeltin** johdolla.

Suvussa kulkeneiden tietojen mukaan Elsalla oli kiihkeä romanssi Viipurissa. Elsa olisi jopa rahoittanut rakastettunsa musiikkiopintoja ulkomailta, mutta takaisin tultuaan tämä rakastui toiseen, jonka kanssa sitten avioitui. Suvussa on eriäviä näkemyksiä, kuka tämä salaperäinen mies oli. Viipurin musiikkiopistossa toimi 1920-luvun alussa merkittäväksi säveltäjäksi noussut **Eino Linnala**. Elsa oli hänen kanssaan paljon tekemisissä. Linnala lähti täydentämään opintojaan Wieniin 1924-1927. Elsan äiti Josefina kirjoittaa 6. päivä huhtikuuta 1928 vanhimmalle tyttärelleen **Salli Ihamuotilalle** kertoen perheen tapahtumista. Elsasta hän mainitsee: ”Elsalla on vieras, maisteri Linnala. Tulevat yhdessä tänne näinä päivinä.” Josefina tarkoitti, että Elsa ja Eino olivat tulossa Tampereelta Nokialle käymään. Elsa oli tuohon aikaan palannut Tampereelle ja Eino Linnalan opinnot Wienissä olivat päättyneet. Se, oliko rakastettu Eino vai ei, jää kuitenkin arvoitukseksi.

Elsa pianotaiteilijana ja kirjailijana

Elsa esiintyi erilaisissa tilaisuuksissa, ensin Nokialla ja sitten Tampereella ja Viipurissa pianokappaleita soittaen ja laulajia säestäen. Vuonna 1932 Elsa antoi konsertin, johon hän valmistautui perusteellisesti, mutta jossa ainakin itse tunsu epäonnistuneensa. Elsa soitti vaativan ohjelmiston, mm. opettajansa Selim Palmgrenin sävellyksiä. Hän oli esiintymispelon vallassa eikä soitto kulkenut niin kuin olisi pitänyt. Mutta yleisöä oli paljon ja ylimääräisiä pyydettiin. Lehtien kritiikki vaihteli. Palmgrenin kohdalla Elsan katsottiin onnistuneen, mutta erityisesti *Aamulehti* (9.2.1932) oli kriittinen Bachin, Beethovenin ja Mozartin teosten esittämisen suhteen.

Sitten yhtäkkiä Elsa ryhtyi kirjoittamaan. Kirjailijoiden yhteisjulkaisussa *Me kerromme itsestämme* Elsa kuvaili: ”Heittäydyin kuin uija veiteen runouden ja runousoppien minulle outoon ja uuteen maailmaan. Ja tunsin itseni onnelliseksi. Entiset intohimot: soitto, ratsastus ja laulu vaipuivat uinuvan lammen mustiin syvyyksiin...” Elsa julkaisi vuonna 1935 antiikin rytmeihin sovitettuja

runoja kokoelmassaan *Sinisiä liekkejä*. Mm. sen ajan merkittävä runoilija ja kriitikko **Lauri Viljanen** kannusti Elsaa. Kirja sai hyvät arviot, mikä huumasi Elsan. Vielä vuonna 1974 runoilija **Erkki Vuorela Tammerkoski**-kotiseutulehdessä kirjoitti ylistävästi Elsan tämän ajan runoista kontrastina samaan aikaan tapahtuneelle modernin runon tulemiselle:

[--]Oli näin ollen hämmästyttävää, että silloisena, runoudulle suhteellisen ankeana aikana tuli julkisuuteen uusi runoilijanimi, joka rohkeni käyttämään runosanomansa tulkinnassa vanhoja runomittoja, joiden parissa aiemmin oli viihtynyt vain V-A. Koskenniemi ja jotkin yksittäiset runoilijat [--] Elsa Tervon lyriikka [--] on jälleen luettuna kuin uuden kevään ihme, jonka kukinto ei osoita minkäänlaisia lakastumisen merkkejä.

Elsan toinen teos oli historiallinen näytelmä *Eerik IV ja Juhana III*. Näytelmää esitettiin Tampereen teatterissa. Ensi-ilta oli 31.3.1937 näyttelijöinä aikansa tunnetuimpia näyttämönimiä, mm. **Elsa Turakainen**, **Oke Tuuri** ja **Eero Roine**.

Seuraava teos oli mielisairaalaympäristöön sijoitettava romaani *Pyörremyrsky*. Elsalle kotinsa läheisyydessä sijainnut Pitkäniemen sairaala ja sen potilaat olivat tuttuja. Hän oli siellä käynyt soittamassa koulutyöstä asti. Myös Elsan Aino-sisko oli välillä siellä hoidossa. Romaani voitti esikoisromaanikilpailun, mutta sai vaihtelevat arviot lehdistössä. *Aamulehdessä* (17.4.1938) oli pitkä, myönteinen arvio. *Helsingin Sanomat* (8.4.1938) kirjoitti siitä myös positiivisesti, mutta **Mika Waltarin** arvio *Maaseudun Tulevaisuudessa* (9.4.1938) oli melko kriittinen.

Jatkosodan aikana Elsa julkaisi isänmaallisen runokokoelman *Teltantekijättären lauluja*, jonka omisti Suomen Marsalkalle. **Mannerheim** lähetti tästä kiitossähkeen, mikä oli Elsalle tärkeä. Kirjan nimi juontuu siitä, kun Elsa talvisodan aikana oli ollut vapaaehtoisena työntekijänä Tampellan tehtaassa, jossa valmistettiin telttoja armeijalle.

Säveltäjä Einar Englund muistelmateoksessaan *Sibeliuksen varjossa* (1996) kertoo Elsan isänmaallisuudesta: ”Hän (kirjailija Elsa Tervo) luki suurella paatoksella isänmaallisuutta hehkuvia ru-

nojaan. Keskustelimme Kalevalasta, suomalaisten kansalliseepoksesta, joka oli innoittanut Sibeliuksen säveltämään useita sävelrunoja. Tempauduin mukaan ja kuvittelin mielessäni, että pitäisi pystyä säveltämään noihin mytologisiin taruihin voimaperäisempää ja rohkeampaa musiikkia kuin Sibelius oli tehnyt.” Nämä keskustelut tapahtuivat talvisotaa edeltävänä syksynä.

Ruotsinkielinen Einar Englund oli ajautunut kosketuksiin Elsan kanssa tulevan vaimonsa, nokia-laisen **Meri Gyllenbögelin** kautta, joka oli Elsan ystävä. Englundista ei tullut Sibeliuksen jalanjälkien vaeltajaa, vaan – kuten hän itse kirjoittaa – se sodanjälkeisen ajan säveltäjä, joka ensimmäisenä sanoutui irti kansallisromantiikasta. Elsan ystävyys Meriin ja Englundin perheeseen säilyi mm. siten, että hänestä tuli vuonna 1945 syntyneen **Sorella Englundin** kummi, joka balettiantssijana ja kansainvälisesti arvostettuna pedagogina teki uran Tanskan kuninkaallisessa baletissa. Englundien toinen tytär on laulaja **Irina Milan**.

Sodan aikana Elsa kiersi viihdytysryhmien mukana soittaen pianoa ja lausuen omia runojaan. Sodan jälkeen Elsa julkaisi vielä romaanin *Kartanonrouva ja kulkuri*, joka ei ollut menestys. Kirjailija- ja käännöstyöstään Elsalle hänen eläköidyttyään myönnettiin kirjailijaeläke, mikä oli helpotus toimeentulon kannalta.

Elsa oli monessa mukana. Hän oli mm. perustamassa *Pirkkalaiskirjailijat*-yhdistystä, jonka toiminnassa oli sitten aktiivisesti mukana. Radion vanhat ohjelmatiedot kertovat Elsa Tervon runoja

esitetyn ja hänen itsensä esiintyneen aina silloin tällöin radioaalloilla. Esimerkiksi keskiviikkona 25.9.1935 Elsa soitti radiossa 20 minuuttia pianoa. Pääsiäispäivänä 1939 esitettiin Elsa Tervon melodraama *Sisar Katariinan lauluja*, jossa Radio-orkesteri soitti **Pietro Tronchin** säveltämän musiikin. Torstaina 17.12.1942 **Maire Niemelä** esitti *Teltantekijättären lauluja*. Pääsiäispäivänä 1950 **Tuulikki Pohjola** esitti Elsa Tervon runosikermän *Sisar Katariinan lauluja*.

Elsa tunsi monia aikansa kulttuurihenkilöitä, joita myös vieraili Jussilassa. Runoilija, cowboyhattuisen **Einari Vuorelan** kanssa Elsalla oli lämmin suhde, joten hän oli usein nähty vieras. Elsan veljentytär **Riitta Tervo** kertoi, ettei koskaan tiennyt keitä kulttuuri-ihmisiä Jussilassa tapaisi siellä käydessään. Elsan siskontytär **Marketta Lindström** kertoi, miten 'Taata', Nobel-kirjailija **Frans Emil Sillanpää** oli ollut Nokian Kullaanvuorella juhannusjuhilla puhumassa 1950-luvulla ja sen jälkeen Elsan luona Jussilassa. Marketan tehtäväksi oli annettu kiinnittää kirjailijan rintataskuun valkoinen ruusu, jolloin Taata oli antanut Marketalle suikon. Karvainen muiskautus ei ollut nuorta tyttöä, Markettaa miellyttänyt.

Italian ystävä

Elsa oli kansallismielinen, mutta myös Italiasta sekä italian kielestä ja kulttuurista tuli Elsan elämän tärkeä kiintopiste. Elsa oli käynyt Italiassa jo 1920-luvulla. Myöhemmin hän vieraili Italiassa monia kertoja oleskellen mm. 1950-luvulla pitkiä

Tampereen kirjailijakerhon perustamiskokous järjestettiin 21.11.1943 Hotelli Tammerissa. Kerhosta muodostui myöhemmin Pirkkalaiskirjailijat ry. Paikalla olivat mm. Viljo Kajava, Auni Nuolivaara, Oiva Paloheimo, Ilpo Kaukovalta ja Elsa Tervo (äärimmäisenä oikealla).

Kutsut Jussilassa. Emäntä Elsa Tervo tarjoaa runoilija Einari Vuorelan kanssa oman puutarhan omenia opettaja, Dante Alighieri-yhdistyksen sihteeri Sisko Juvelalle ja näyttelijä Rauni Luomalle.

aikoja siellä. Erään suvussa kulkeneen tiedon mukaan Elsa olisi ollut Italiassa kihloissa sikäläisen kapellimestarin kanssa, mikä kihlaus päättyi traagisesti kapellimestarin kuolemaan. Toisen tiedon mukaan mitään tällaista ei ole tapahtunut. Asiaa on vaikeaa enää vahvistaa suuntaan tai toiseen.

Varma tieto sen sijaan on Elsan läheinen ystävyys italialaisen taidemaalarin, kreivitär **Natalia Molan** kanssa. Italian ja Suomen välillä ennen sotia oli kulttuurisuhteita, joiden merkeissä Natalia Mola vieraili Suomessa useampaan kertaan. Elsa oli toiminut Natalian tulkkina ja oppaana. Tampereella Mola tapasi myös Elsan kanssa häntä junalle vastaan tulleen **Wäinö Aaltosen**, johon hän ihastui. Ihastus oli molemminpuolista. Italiassa ollessaan Elsa saattoi majoittua Molan isoon kivitaloon. Natalia maalasi Elsasta muotokuvan. Hän on maalannut myös mm. presidenttien **Kyösti Kallion** ja **Kemal Atatürkin** muotokuvat.

Elsa toimi Dante Alieghri-seurassa, jolta sai eri vaiheissa stipendejä matkoja varten. Elsa toimi myös Tampereen Dante Alieghri-yhdistyksen en-

simmäisenä puheenjohtajana. Hänen suururakkansa oli Italian runouden suuren nimen, **Giacomo Leopardin** runojen suomentaminen. Monien työvuosien jälkeen vuonna 1962 julkaistiin Elsan suomentama teos *Giacomo Leopardin Laulut*.

Toinen vaatimattomampi, mutta taloudelliselta merkitykseltään suurempi oli italialaisen *Pecos Bill* -sarjakuvan suomennostyo. Elsa sai merkittävän osan elannostaan tästä työstä piano- ja laulu-

Italialaisen taidemaalarin Natalia Molan muotokuva ystävästään Elsa Tervosta.

Pecos Billin tekijät

Pecos Bill lehdessä tarinoiden samotaan perustuvan tutkimuskirjallisuuteen ja Amerikan museoissa oleviin aineistoihin. Kuvittajia tituleerataan taidemaalareiksi. Kuvittaja vaihtui numerosta toiseen, koska lehteä julkaistiin yli 30 numeroa vuodessa. Tästä seuraa huvittavia epätarkkuuksia, kun saman tapahtumapaikan maisemat muuttuvat täysin erilaisiksi numerosta toiseen siirtyessä.

The creators of the Pecos Bill comics

The stories in the Pecos Bill comics are allegedly based on research literature and materials kept in American museums. Their illustrators are called painters. The illustrator varies from one issue to the next as more than 30 issues were published in a year. This results in amusing discontinuities as the landscape in the same scene changes completely from issue to issue.

TEKSTI - TEXT
Martina Guido 1916-1991

KUVITUS - ILLUSTRATION
Paparella Raffaele 1915-2001
Battaglia Dino 1923-1983
Ganale Antonio 1915-1991
D'Ami Rinaldo 1923-1979
D'Antonio Gino 1927-2006
De Vita Pier Lorenzo 1909-1990
Donatelli Franco 1925-1995
Gamba Francesco 1926-2012

KÄÄNNÖS JA TEKSTÄUS - TRANSLATION AND LETTERING
Elsa Tervo, 1892-1966; nokialainen kirjailija; author, Nokia, Finland

Elsa Tervo oli suosittu italialaisen sarjakuvan Pecos Billin kulta-ajan suomentaja. Pecos Bill-näyttelyssä Tampereen Vapriikin Postimuseossa 2020 Elsa sai tunnustuksen kääntäjänä ja tekstäajana.

Elsa Tervo asui 1940-luvulta lähtien Vihnusjärven rannalla äidiltään perityssä Jussila-talossa. Kesäisessä kuvassa Elsa hoitaa talon puutarhaa, talvinen kuva on taiteilijan näkemys talosta.

tuntien antamisen ohella. Kuukausitulo siitä oli enemmän kuin konttoristin palkka tehtaalla. Näin totesi ihmetellen Turengin Sokeritehtaan konttorissa samaan aikaan 1950-luvulla työskennellyt Riitta Tervo, Elsan veljentytär. *Pecos Bill*-sarjakuva oli Suomessa erittäin suosittu 1950-luvulla. Tampereen Vapriikin Postimuseossa järjestettiin keväällä 2020 *Pecos Bill*-näyttely. Olin yhteydessä näyttelyn puuhamieheen **Kari Elkelään** ja kerroin Elsan roolista sarjakuvan suomentajana ja tekstittäjänä. Hän oli tästä innostunut ja näyttelyssä Elsan rooli tulikin sitten esille.

Elsa siirtyi takaisin Nokialle 1940-luvulla

Elsa asui pitkään Tampereella sisarensa Ainin kanssa, mutta tämän kuoltua muutti 1940-luvulla äitinsä kotitaloon Jussilaan Nokialle. Perikunnan

hallussa ollut talo oli samassa kunnossa kuin missä se oli ollut äidin aikaan. Elsan lauluoppilas **Aarre Aroniemi** muistelmissaan Elsasta kertoo keittiön olleen ”pienintä yksityiskohtaa myöten hänen kansakoululta siirretty lapsuudenkotinsa keittiö”. Keittiössä oli valtavat, tilaa vievät kaapit ja massiivinen leivinuuni. Aroniemi ehdotti näiden hävittämistä, josta Elsa kauhistui: ”Mitä te puhutte, herra Aroniemi. Nämä kaikki kuuluvat rakkaimpiin aarteisiini. Vai rikki ja pesään.” Samanlaisen vastauksen Aroniemi sai, kun Elsa oli kutsunut hänet paikkaamaan vierashuoneen tapetteja ja Aroniemi oli ehdottanut, että pannaan uudet tilalle tai maalataan lateksilla: ”Herra jumala mitä te puhutte, herra Aroniemi. Mistä luulette saavanne tällaiset tapetit tilalle? ... Herranjestas kun teillä ei ole minkäänlaista

Veljentytär Riitta Tervo laskee Elsan suosikkikukkaa neilikoita Elsan haudalle Nokian hautuumaalla suvun ollessa Elsa Tervon jalanjäljissä kulkien -kierroksella Nokialla 7.9.2013. Elsan veljen pojanpojantytär Saara Leinonen seuraa. Sukuhaudassa lepäävät myös isä Jussi Pekka, äiti Josefina, neljä Elsan sisarusta sekä sisarentytär Marketta Lindström miehensä Aimon kanssa.

käsitystä vanhasta ja siitä, kuinka onnellinen olen ollut juuri tässä ympäristössä.”

Mutta modernisoi Elsa taloa ajan kuluessa. Jussilaan tehtiin uusi tiilikatto ja sinne saatiin öljylämmitys sekä viemärit ja vesijohdot. Myös sisäsauna rakennettiin leivinuunin paikalle. Jussilassa Elsa eli elämänsä loppuun asti, vaikka lähestyvä tietyömaa möyryävine koneineen oli jo muutaman kymmenen metrin päässä talosta. Tietä Tampereelta Nokialle levennettiin, jolloin Jussila oli jäämässä tien alle. Elsa kävi taistelua talonsa puolesta, mutta hävisi sen. Muutto uuteen kotiin

oli edessä. Ennen muuttoa heikosta sydäimestä kärsinyt Elsa ehti kuitenkin saada sydänkohtauksen, johon menehtyi.

Elsan kuoltua hänen kirjallista jäämistöään siirrettiin Tampereen yliopiston kirjastoon, jossa järjestettiin myös Elsan elämäntyöstä kertova näyttely vuonna 1972. Me saimme Vaasaan Elsan kohteita nuotteja, jotka olivat myöhemmin nuorempien sisarusteni käytössä. Vahinko vaan, suuri osa Elsan kirjeistä hävitettiin. Niiden myötä paljon henkilö- ja muuta historiaa haihtui savuna ilmaan.

✱

Tämän artikkelin taustalla on sukukirjani *Isäin, äitein monet polut – Sukuni tarinaa I* (2021) luku Elsa Tervosta, jota olen muokannut ja täydentänyt uusilla tiedoilla.

Elsan elämästä ja urasta on kirjoitettu paljon. Elsa itse on kertonut elämästään kolmessa 1940-luvulla julkaistussa kirjailijamatrikelissa: Suomen Kirjailijaliiton julkaisussa *Me kerromme itsestämme* (1946), Gummeruksen julkaisussa *Meistä tuli kirjailijoita* (1947) ja WSOY:n julkaisussa *Uuno Kailaasta Aila Meriluotoon* (1947). Elsan sisarentytär Eva Ihamuotila on kertonut omia muistelmiaan Elsasta kirjassa *Kerrontaa eräistä Tervoista, Ihamuotiloista ja vähän muustakin* (1946). Aarne Aronieni on tarinoinut laulunopettajastaan Elsa Tervosta vuoden 1976 Nokia-seuran vuosikirjassa *Pitäjän silta*. Vuoden 2000 *Nokia ennen ja nyt* -julkaisussa on kirjoitus *Elsa Tervo – Vihnusrannan kulttuuripersoonana. Naisten ääni* –verkkojulkaisussa on artikkeli *Elsa Tervo - muusikko, kirjailija, maailmanmatkaaja*, kirjoittajana Riitta Rätty (<https://www.naistenaani.fi/elsa-tervo-muusikko-kirjailija-maailmanmatkaaja/>). Elsasta löytyy tietoja myös Wikipediasta (https://fi.wikipedia.org/wiki/Elsa_Tervo).

Hannu Tervo

Terveisiä toimituksesta

Lämpimät kiitokset kaikille teille, jotka lähetitte kirjoituksia ja kuvia tähän Tervaksien numeroon! Odotamme edelleen lehteenne sekä suvun historiaa että nykypäivää koskevia kirjoituksia, muistoja ja kokemuksia elämän varrelta, esivanhemmista, lapsista. Ne voivat olla ruoaa, pakinaa, kronikkaa, mitä tahansa, mikä kirjoittajan ilmaisutapaan parhaiten soveltuu. Sähköisessä muodossa olevat aineistot (esim. Word-tiedostot) pyydetään toimittamaan sähköpostilla osoitteella **kirsti.tervo(at)gmail.com**. Muut materiaalit voi lähettää postitse osoitteella **Tervakset, Kirsti Tervo, Rastaantie 44, 70340 Kuopio**.

HUOM.

Sukukokouskutsujen painatus- ja postitusmaksut ovat nousseet vuosi vuodelta. Seuran kulu-
jen hillitsemiseksi toivomme, että vuosittain kirjeitse sukukokouskutsun saaneista (tänä vuonna 200) niille, jotka käyttävät sähköpostia, kutsut voisi lähettää jatkossa sähköpostilla.

Siirtymisen sähköpostikutsuun voi ilmoittaa sihteerille osoitteeseen

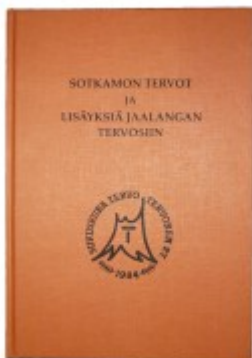
sihteeri(at)tervo-tervonen.fi

Viestistä tulisi selvittää jäsenen nimi, postiosoite ja sähköpostiosoite.

SUKUSEURAN TUOTTEITA MYYNNISSÄ!

Sukukirja
Sotkamon Tervot ja lisäyksiä
Jaalangan Tervosiin
60 €/kpl

Avaimenperä,
metalli 6 €/kpl

Kynttilä 10 €/kpl

Pinssi, metalli 5 €/kpl

Kynä 4 €/kpl

Lippis 15 €/kpl

Muki 15 €/kpl

Huom! Muki myynnissä vain sukuseuran vuosikokouksessa.

Adressi 15 €/kpl

Lisäksi myynnissä on logolla varustettuja

- T-paitoja 12 €/kpl
- kangaskasseja 4,50 €/kpl

Tilaukset ja tiedustelut:

tervojuhae(at)gmail.com, p. 044 240 2802 tai
tuotetilaukset(at)tervo-tervonen.fi

Tilauksiin lisätään lähetyskulut.

Kainuun vihreä helmi

Teksti ja kuvat: Ari Tervo, Kajaani

Ei kukaan aavistanut, mitä kesäkuun 2023 alku toisi kainuulaisille lintuharrastajille. Kajaanin Koutaniemellä oli talon isäntä **Tero Repo** kuvannut kännykällä erikoisen linnun pihapiirissään. Kuva kiersi seuraavana päivänä Kainuun Lintutieteellisen Yhdistyksen puheenjohtaja **Vesa Hyyryläisen** kautta **Rönkön Hannulle**, joka oli linnun löytöpaikan lähellä vaimonsa kanssa katselemassa lintuja. Heikkolaatuisesta kuvasta näki, että lintu oli vihermehiläissyöjä. Hannu ilmoitti edellispäivän havainnosta heti lintuyhdistyksen hälytysrinkiin. Tämä ei aiheuttanut vielä ryntäystä linnun löytöpaikalle, sillä kuvaushetken jälkeen ei vihermehiläissyöjää ollut enää nähty.

Soitin Hannulle, joka oli etsimässä lintua talon pihapiiristä myöhään sunnuntai-iltana. Puhelun aikana hän karjaisi että ”siinä se nyt lentää”. Suljin puhelimen ja otin heti kamerat ja kiikarin mukaan ja lähdin puolisoni **Pirjon** kanssa ajamaan Koutaniemelle. Matkaa oli n. 13 km, mutta tuntui ikuisuudelta ajaa sinne. Hannu oli saanut otettua kuvat lentävästä linnusta, ja laji oli täysin varma – vihermehiläissyöjä. Tämä oli ensimmäinen havainto Kainuussa kyseisestä lajista. Suomessa ennen tätä havaintoa vihermehiläissyöjä oli nähty kolme kertaa: v. 1991 Sodankylässä, v. 1996 Kalajoella ja v. 1998 Föglössä.

Saavuimme linnun löytöpaikalle, mutta vihermehiläissyöjää ei enää näkynyt. Aurinko alkoi laskea ja valo väheni. Mielessä kävi jo, että menikö tämä huippulaji sivu suun. Pian Hannun vaimo **Leena** huudahti, että vihermehiläissyöjän näköinen lintu laskeutui koivun sisään. Hänellä ei ollut silloin kiikareita, joten havainto oli vielä epävarma. Pian kiikaroimme koivuja tiukasti, ja viimein vihreä lintu löytyi lehtien seasta. Sain otettua siitä muutaman kuvan aivan viimeisillä valoilla.

Linnusta tehtiin valtakunnan hälytys, ja lintuharrastajat ympäri Suomea lähtivät tulemaan kohti Kajaania. Lähinnä Kainuuta asuvat kerkesivät alkukesän yönä nopeimmin linnun yöpymispaikalle heti innokkaimpien Kainuulaisten bongarien jälkeen. Yöllä oli sen verran valoa, että linnun näki kiikareilla ja kaukoputkella hyvin, mutta valo kävi vähäiseksi kuvaamiseen. Etelä-Suomen bongarit saapuivat Kajaaniin aamuyön tunteina.

Minäkin lähdin uudestaan katsomaan ja kuvaamaan vihermehiläissyöjää seuraavana aamuna. Nyt valo oli kohdallaan ja sain otettua siitä nättejä otoksia tuomen kukinnan koristaessa kuvia. Lintu kävi myös pyytämässä pistiäisiä lennossa, ja nämä tapahtumat myös talentuivat kameran muistikortille.

Vihermehiläissyöjä viipyi Kajaanin Koutaniemellä yhteensä viisi päivää, ja sinä aikana kävi lintua katsomassa useita satoja lintubongareita sekä muita paikallisia asukkaita. Bongarimäärä olisi ollut varmaan isompi, jos tämä vihreä harvinaisuus olisi ollut bongattavissa viikonlopun aikaan. Nyt pitkämatkalaiset eivät välttämättä päässeet näkemään lintua työ- tai muiden esteiden takia viikolla.

Eikä tämä erikoisuuksien havainnointi vielä päättynyt siihen. Samaan tuomeen, missä vihermehiläissyöjä usein istui, ilmaantui myös rusorintakerttu, joka on Suomessa myös harvinainen. Molemmat harvinaisuudet olivat nähtävillä yhtä aikaa. Monet Etelä-Suomeen paluumatkalla olleet lintuharrastajat joutuivat kääntymään Kuopion tietämillä takaisin Kajaaniin bongaamaan vielä samasta pihasta toisen harvinaisuuden. Kun samaan aikaan Sotkamossa oli myös hyvin harvinainen arohyppä ja Kuhmossa ruostesorsa, niin lintuharrastajat saivat makeaa mahan täydeltä ja monien bongarien ajoreitti kulki juuri näitä paikkoja kiertäen.

Tätä kirjoittaessani lokakuussa vihermehiläissyöjää ei nähty enää missään Suomessa. Sotkamon arohyppä siirtyi todennäköisesti Loviisaan, sillä sieltä tuli havainto pian sen jälkeen, kun lintu oli lähtenyt Sotkamosta. Ruostesorsaa ei nähty enää missään päin Suomea. Näin lintuvuosi lähenee loppuaan, mutta loppuvuoden aikana voi vielä joku harvinaisuus ilmaantua esim. ruokintapaikoille. Olkaa tarkkana! ✨

Kuvat vihermehiläissyöjästä oikealla (s. 27)

Ari Tervon ottama kuva vihermehiläissyöjästä päätyi Linnut -lehden kansikuvaksi.

Eksoottisen linnun värit sopivat hyvin kainuulaiseen luontoon.

Vihermehiläissyöjä poseerasi mielellään kukkivassa tuomipensaassa.

Vihermehiläissyöjä kävi nappaamassa pistiäisiä lennosta.

Ryhmäkuva Salon sukukokoukseen osallistuneista

Teksti ja kuva: Timo Tervo

Lehmirannan lomakeskus, jossa seuramme sukukokous pidettiin, sijaitsee Lehmijärven rannassa noin 15 km etelään Salon kaupungista. Lomakeskus on Eläkeliitto ry:n omistama, mutta palvelut ovat avoimia kaikille ikään ja järjestötaustaan katsomatta.

Lehmiranta on kuitenkin suunniteltu niin tilojen kuin toimintojen osalta nimenomaan senioreiden ja eläkeläisten toiveita ja tarpeita varten. Lomakeskuksessa on majoitus-, ruokailu- ja kokoustilojen lisäksi mm. ohjattua lomatoimintaa, hyviä ulkoilumahdollisuuksia, kuntosali ja kylpylä. Sieltä saa myös kevyitä hoitoja kuten hieronta- ja kosmetologipalveluita.

Lähde: Lehmirannan nettisivut

Ryhmäkuva sukukokouksen osanottajista 2023 Salossa.

